

РЕЦЕНЗИЯ

от проф.д.и.н. Иваничка Петрова Георгиева

за дисертацията на Ина Веселинова Пачаманова

„Жената в българското семейство (средата на 40-те – края на 80-те години на XX век)

за присъждане на образователна и научна степен „доктор”,

шифър 05.03.14 Етнография

Представената дисертация на Ина Пачаманова, редовна докторантка на катедра Етнология към СУ ”Климент Охридски” с научен ръководител доц. Красимир Стоилов, се състои от увод, три глави и заключение в обем 219 страници и приложение (238 страници).

Дисертацията най-общо е посветена на актуалните теми, дискутирани през последните години в науката – периода на социализма и положението на жената. Засиленият интерес към тази проблематика намира отражение в редица научни публикации, които авторката познава добре и използва в своите проучвания. Не само като добър етнолог, но и като добър историк дисертантката отчита колко е важно, за да се изясни по-добре проблематиката, да се вземе под внимание културата, идеологията и политиката от XIX до средата на XX век. Тя ги разглежда като фокусира вниманието си върху еволюционните промени, които настъпват по отношение на жената. От друга страна дисертантката смята, че не биха били обяснени много съвременни явления без доброто познаване на миогледа, историческата и културна традиция и господстващите през дадена епоха джендърни нагласи.

Трудът е прецизно структуриран. Направено е ясно уточнение какви са целите и задачите – като отчита широкия обем на подобно изследване, докторантката го ограничава, съобщавайки какво не трябва да очакваме (като например цялостно проучване на семейството). Това позволява тя да не се разпростира върху макар и важни теми, а да се съсредочи и да разгледа в дълбочина поставените проблеми.

Авторката формулира своята основна цел – да проучи влиянието на социалистическата идеология и държавна политика и постигнатата от тях социална промяна върху позициите и ролите на жената в българското семейство от втората половина на XX в. Сред основните

задачи е да бъдат разгледани последиците от влиянието на традиционната култура, на процесите на модернизация, на държавната идеология и политика, както и влиянието на различни фактори върху промените в отношението и позициите на жената в семейството. Към тези основни задачи има и по-конкретни, които изясняват в дълбочина изследваните процеси. В дисертацията тези заявени задачи намират своя отговор.

Хронологичните граници на изследването обхващат периода на социалистическото управление на България (1944-1989). Материалът, отнасящ се до предходните периоди (например в първа глава), е привлечен с цел да бъде използван при съпоставителния и сравнителен анализ с материалите от социализма, за да очертае развоя на българското семейство и мястото на жената в него.

Дисертацията е интердисциплинарна. В нея е използван историческият подход, съчетаван със съпоставителния и структурен анализ. Използваните етнографски методи са автобиографичният метод, интервюто и анкетата, включеното наблюдение, „case study”. Освен доброто познаване на историческата, етнологическа литература, докторантката привлича и огромен материал, отнасящ се до българското законодателство, партийни документи, идеологически доктрини. Проблематиката и сухата материя „оживяват” благодарение на третата глава, посветена на с. Люти брод. Тук етнографският материал представя авторката като добър теренист. Анализирането на материала от едно село позволява да се изработи модел, (макар и с някои уговорки), който модел може да бъде отнесен към жената в българското семейство на фона на селската общност от периода на социализма.

Дисертацията прилага и значително по обем Приложение. Тук веднага искам да отбележа огромния труд, вложен от Ина Пачаманова да представи по определени показатели в табличен вид събраната информация и законовите разпоредби. Това е особено полезно, защото ги прави нагледни, но и леснодостъпни и за широк кръг специалисти.

В дисертацията се дава характеристика на българското общество до средата на XX в. и на ролята на жената в него. В нея се отбелязва и началото на разрушаване на традиционните устои на обществото, което започва още през Възраждането. Дисертантката откроява основните фактори както за консерватизма, така и за промените

на самите жени и на околните към тях. Проследява се ролята на образованието, религията, традицията, миросгледа, социалната и трудова законодателна политика на следосвобожденска България. Наличието на феминистки движения, обществени изяви и борби за равноправие, не променят традиционните възгледи за ролята на жената като домакиня и майка, ограничавайки я в семейството и дома. Тенденциите за модернизация на семейните отношения и опитите за еманципация не довеждат до съществена промяна в семейните отношения и до мястото на жената в обществото.

Жената в българското семейство през социализма се разглежда в контекста на развитието на българското общество. Докторантката е избрала подход, при който първо прави кратък преглед на комунистическата идеология, в която са заложили възгледите за жената и семейството в едно бъдещо общество. Въз основа на богат документален материал се прави преглед на политическите, стопански и социални промени у нас след 1944 г. Дисертантката подробно разглежда законовата уредба, която обхваща всички страни от живота – например по отношение на сключването на брак, развод, осиновяване и др. Тя отбелязва, че държавната политика спрямо жената в социалистическото общество се отнася до промяна на положението ѝ (от реализиране на равенството с право на образование, труд, до налагането на образа на жената майка, съпруга и труженичка), докато в семейството все още продължават да съществуват традиционни нагласи и практики. От тук следва и направеният извод, че независимо от промяната в ценностната система на българското семейство, тя частично засяга отношенията между родители и деца и между съпрузите, но не засяга чувствително съдържанието на функциите на жената и нейното себевъзприемане.

Съществен принос на работата е предложената периодизация на периода на социализма – от 1944 г., от 1951 г. и от 1968 г., направена въз основа на законовите промени, които се отнасят до промените на положението на жената в обществото и семейството.

Кои са най-съществените изводи, които произтичат от предлаганата дисертация:

1. Принос на дисертацията е използването на законодателството и направеният анализ на взаимодействието между идеология-държавна политика и традиция.

2. Положението на жената при социализма може да се определи като резултат както от удара върху патриархалността, нанесен след 1944 г., така и от консервативността на традицията и от естествения процес на модернизация, чиито наченки се откриват още от предсоциалистическото общество.

3. Констатирана е безспорната промяна в ролята на жената в семейството и обществото – повишаване на образованието, професионална реализация, мобилност, участие в политическия живот, нарастнало самочувствие, по-свободно поведение, докато на битово ниво продължават своето влияние традиционните нагласи за жената.

4. Проследяването на семейството в с. Лютиброд доказва, че живият живот е по-силен от директивите – в ежедневието не се реализират заложените в идеологията и политиката изискванията за мястото на жената в обществото и семейството.

5. Докторантката в своята работа е направила много съществен извод, че идеологията и законите не влияят директно, а се пречупват през традицията. Държавните разпоредби могат да контролират отделни страни от брачната институция, но традиционните норми, нагласи, възгледи са тези, които регулират вътрешносемейните отношения.

Едно добро изследване е това, което поставя много проблеми за размисъл и подтиква за бъдещи проучвания. Такъв е случаят и с тази дисертация.

Един от тях се отнася до биологията на жената. Много от нейните роли се определят от раждането на деца, което без съмнение я ограничава до дома и семейството. Освен това навлизането на контрацептивите през 60-те години на XX в. са от съществено значение за еманципацията на жените, които стават и по-свободни при избора на брачната възраст и възрастта за раждане на деца.

В дисертацията е разгледана подробно променяща се възрастова позиция на жената като дъщеря, съпруга, майка, снаха, свекърва, баба. Това, което ми липсва, е мъжът. Трябва да се отбележи, че в някои отношения според мен той изостава, разчитайки на мъжествеността си, а в други – неговото положение също се променя, в трети – той приема и подкрепя промените на съпругата си и нейната нова роля. За българина семейството е основна ценност. Дали това схващане не допринася жената да ограничава себе си в своите обществени изяви.

Бих посъветвала докторантката в бъдеще да разработи по-подробно някои въпроси, макар и отбелязани в труда – като модата през социализма, интимните отношения между мъжа и жената, дали т. нар. мъжки професии са само въпрос на политика и идеология, а не и въпрос на личен избор на вече по-свободната жена.

Предлаганият дисертационен труд представлява сериозно проучване на жената в българското семейство, направено въз основа на задълбочен анализ на идеология, политика и традиция. Написана е прецизно и на много добър език. Затова и предлагам тя да бъде отпечатана в отделна книга.

Дисертацията представя докторантката като сериозен и перспективен изследовател. Препоръчвам ѝ, като използва прилагания модел и методология, да продължи изследването и на постсоциалистическото общество.

Трудът е актуален и може да бъде използван в обществаната практика от различни институции и неправителствени организации, както и за изработването на необходимата стратегия за демографско развитие, за социалната политика и за културното управление, възпитание и образование.

Препоръчвам на Уважаемото жури да присъди на Ина В.Пачаманова за дисертацията „Жената в българското семейство (средата на 40-те – края на 80-те години на XX век) „образователната и научна степен „доктор“.

12.01.2013 г.

София

Рецензент:

(проф. дин Ив. Георгиева)